

Imaginea Țărilor Române în *Jurnalul* sirianului Paul din Alep (mijlocul secolului al XVII-lea)

ALINA-GEORGIANA FOȘSINEANU¹

„Am simțit aerul de acasă pe tărâmul Moldovei”
(Paul din Alep: 2014: 317).

Archdeacon of Damascus and Aleppo and son of the Patriarch Makāryūs, Paul of Aleppo and his father had a long travel in Moldavia and Wallachia in the second part of the seventeenth century.

Based on the recent Romanian and Arabic edition of Paul of Aleppo *Journal*, which was translated into Romanian in 2014 by Ioana Feodorov, researcher at the Institute for South-East European Studies of The Romanian Academy, the present paper focuses on the representation of Moldavia and Wallachia in Paul's journal. It also aims to offer an inventory of the Romanian identitarian aspects Paul of Aleppo faced with.

As a witness of events had taken in the countries he visited, every page written by Paul is worthy of attention. First of all, Paul's journal is full of objectiveness. The author wrote down almost everything he saw or heard during his travel without changing the reality, characterized a lot of people (Romanian princes or clergy, women, children), described cities (Jassy, Bucharest, Târgoviște), churches and monasteries (Monastery of the Three Hierarchs, Galata Monastery, Curtea de Argeș Monastery), various traditions and aspects of the social or political life met in Moldavia and Wallachia.

According to Paul of Aleppo, Romanian people could be characterized as hospitable or pious, and every traveler in Moldavia or Wallachia could easily consider Romanian Principalities his homeland.

Key-words: *Paul of Aleppo, Christian Arabs, Romanian Principalities, identity, alterity*

¹ Universitatea din București, România.

Introducere

Lucrarea își propune să reconstituie imaginea Țărilor Române zugrăvită de Paul din Alep, fiul patriarhului Bisericii Antiohiei și al Întregului Răsărit, Makāryūs III, în *Jurnalul de călătorie în Moldova și Valahia*. Arhidiacon de Damasc și Alep, secretar personal al tatălui său, Paul îl însotește în această calitate într-o lungă călătorie la Constantinopole, în Valahia, Moldova, Țara Cazacilor și Țara Moscovei, efectuată în perioada 1652–1659, interval în care autorul scrie un lung jurnal în care notează descrieri detaliate ale călătoriilor sale.

Relevanța unei astfel de cercetări este dată atât de traducerea completă a *Jurnalului* din limba arabă (Paul din Alep 2014), cât și de valoarea sa documentară, considerat „cel mai cuprinzător text din literatura arabă care se referă la istoria românilor, a rușilor, a ucrainenilor și a altor popoare central- și est-europene la jumătatea secolului al XVII-lea” (Feodorov 2014a: 7). În acest scop, dar ținând cont și de tema generală a acestui simpozion, anume *Contacte lingvistice și culturale în spațiul românesc – contacte lingvistice și culturale românești în spațiul european*, vom trece în revistă unele aspecte ale vieții sociale, politice, culturale, economice sau religioase notate de Paul din Alep, unele obiceiuri, tradiții sau mentalități pe care le consemnează în călătoria efectuată la mijlocul secolului al XVII-lea în spațiul românesc, în contextul mai larg al contactelor culturale ale Țărilor Române cu comunitățile creștine din spațiul arab. Totodată, lucrarea va avea în vedere și evidențierea specificului identitar al Țărilor Române la mijlocul secolului al XVII-lea, așa cum a fost imortalizat de ierarhul sirian.

Călătoria în Țările Române

Patriarhul Makāryūs III, constatând „înmulțirea peste măsură de îngrijorătoare a datoriilor scaunului patriarhal al Antiohiei [...] și mulțimea cametei ce se strânsese în sarcina lui” (Paul din Alep 2014: 151), decide să răspundă invitației domnului Vasile

Lupu de a călători în Moldova, întrucât acesta din urmă îi trimisese patriarhului sirian o scrisoare „prin care îl poftea la el, făgăduindu-i să-l ajute, să-i stingă datoria și să-l susțină, căci făcea mereu astfel de fapte bune” (*ibidem*).

În acest sens, patriarhul și fiul său au plecat din Damasc în data de 11 februarie 1652, ajungând la Constanța abia la 17 ianuarie 1653. Continuându-și călătoria către Moldova, sosesc la Iași la 25 ianuarie 1653 (Feodorov 2014a: 14). Ajunși în Moldova, cei doi au fost martorii luptei dintre Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan, pentru ca mai târziu, călătorind în Valahia, să fie găzduiți de Matei Basarab și, după decesul domnului muntean, de către succesorul acestuia, Constantin Șerban. Pleacă din nou în Moldova, unde sunt oaspeții lui Gheorghe Ștefan. De aici se îndreaptă către Țara Cazacilor și Țara Moscovei. Revin în Moldova și Valahia și, în 1659, după o călătorie de aproape șapte ani, părăsesc Țările Române pentru a se întoarce definitiv în țara de origine (Tchentsova 2012: 69–122; Feodorov 2014a: 13–15; Paul din Alep 2014: 147–436).

Valoarea documentară a *Jurnalului* este incontestabilă, Paul din Alep urmărind să ofere cititorului său, cărui i se adresează direct („[...] află că [...]”, „[...] să știi că [...]”, „[...] frate [...]” – Paul din Alep 2014: 259, 230, 390), o imagine cât mai fidelă a Țărilor Române. În *Studiul introductiv* al recente ediții bilingve româno-arabe, Ioana Feodorov afirmă că acesta „[...] cuprinde o mare bogăție de date și relatări referitoare la toate aspectele vieții politice, sociale, religioase și culturale a ținuturilor vizitate” (Feodorov 2014a: 17). Din acest motiv, putem considera că *Jurnalul* lui Paul din Alep reprezintă o radiografie a identității cultural-spirituale românești din secolul al XVII-lea. Autorul fie menționează în trecut unele sate sau orașe prin care trece, fie schițează descrieri ale acestora, cum procedează de exemplu pentru București, Galați, Iași, Târgoviște, Roman, satul Măcin, satul Golești (Paul din Alep 2014: 386, 161, 208, 243, 318, 161, 323). De descrieri amănunțite se bucură așezămintele religioase, cum ar fi Biserica Adormirea Maicii Domnului și Sf. Nicolae din Galați, Biserica Sf. Sava, Mănăstirea Golia, Biserica Trei Ierarhi, Mănăstirea Galata, Mănăstirea

Barnovschi, Mănăstirea Dintr-un Lemn, Mănăstirea Bistrița, Mănăstirea Arnota, Mănăstirea Polovragi, Mănăstirea Crasna, Mănăstirea Tismana, Mănăstirea Cozia, Mănăstirea Curtea de Argeș, Mănăstirea Câmpulung, Mănăstirea Vieroși, Mănăstirea Bogdana (*ibidem*: 162, 170–174, 176–180, 185–192, 192–193, 193–195, 350–351, 351–353, 353–355, 355, 355–356, 356–361, 343–345, 325–331, 331–332, 332–334, 319–320). Inventariază râurile pe care le întâlnește (de exemplu, Argeș – *ibidem*: 330), descrie condițiile meteorologice (gerul năprasnic – *ibidem*: 394), amintește de ocnele sau băile din Valahia (*ibidem*: 274–277, 277–278) sau descrie casele de pe Dunăre (*ibidem*: 160) sau pe cele din Țările Române, despre care afirmă că „[...] iarna sunt mai călduroase decât o baie turcească” (*ibidem*: 164).

Ierarhul sirian consemnează în detaliu diferite aspecte/realități ale vieții cotidiene sau social-politice, de la sacrificarea dobitoacelor (*ibidem*: 314), practica tăierii porcilor (*ibidem*: 244), organizarea drumurilor (*ibidem*: 286), vestimentația din Țările Române (*ibidem*: 164) sau portul femeilor (*ibidem*: 164) până la invazia cazacilor în Moldova (*ibidem*: 221–241), invazia tătarilor în Târgoviște (*ibidem*: 404), moartea și înmormântarea lui Matei Basarab (*ibidem*: 266–267, 270–274) sau organizarea dregătorilor din Moldova (*ibidem*: 220–221). Notează minuțios diferite obiceiuri religioase: obiceiul de a sta cu capul descoperit în timpul slujbei (*ibidem*: 169), obiceiurile din timpul postului în Moldova (*ibidem*: 197–213), cele de înmormântare în Moldova (*ibidem*: 213–218) sau Valahia (*ibidem*: 257–260), obiceiurile de nuntă (*ibidem*: 368–371), rânduiala spălării picioarelor în Valahia în Joia Mare (*ibidem*: 260–262), obiceiurile de Paște din Valahia (*ibidem*: 262–265), cele specifice sărbătorii Bobotezei (*ibidem*: 350–351) sau Duminicii Ortodoxiei (*ibidem*: 334–335), precum și anumite obiceiuri de la curtea domnească: obiceiul domnilor de a săruta mâna dreaptă a sultanului (*ibidem*: 399), statul domnului în capul mesei (*ibidem*: 182), servirea mesei la curtea domnească (*ibidem*: 183), închinarea către domn (*ibidem*: 195), închinarea pocalelor în Valahia (*ibidem*: 248–249), înscăunarea noului

domn în Valahia (*ibidem*: 267–269), jurământul valahilor de a nu-și trăda domnul (*ibidem*: 269–270).

Alteritatea românească în *Jurnalul* lui Paul din Alep

În acel „timp al spaimii” (Mazilu 1999: 94) când are loc călătoria celor doi ierarhi din Siria – țară aflată sub control otoman – în Țările Române, plătitoare de tribut Porții, în „Imperiul Otoman religia era mult mai importantă decât etnia în definirea solidarităților” (Murgescu 2012: 53). Prin urmare, alteritatea românească consemnată de Paul din Alep este subsumată identității comune creștin-ortodoxe.

Tradițiile și obiceiurile întâlnite în *aceste ținuturi* (Paul din Alep 2014: 197) din *aceste țări ortodoxe* (*ibidem*: 157) sunt descrise prin comparație cu cele din țara natală. Aflăm, de pildă, că în Țările Române „nu se săvârșește deloc vecernia așa cum se face în țara noastră” (*ibidem*: 152) sau că sirienii ortodocși nu au aceeași răbdare pe care o au moldovenii în timpul oficierei serviciilor religioase: „[...] în țara noastră nu au răbdare nici măcar până se ridică dvera” (*ibidem*: 199), ritualurile religioase desfășurându-se diferit în Siria și Țările Române: „Ei nu s-au închinat pe rând la icoane, spunând «Sfinte Dumnezeule», așa cum este rânduiala la noi” (*ibidem*: 202).

Trăind vreme îndelungată printre creștinii din Țările Române, Paul din Alep constată că imaginea acestora în Siria natală era una conotată negativ. Mirat de comportamentul pozitiv al creștinilor din Valahia, Paul din Alep demontează unele stereotipuri:

Ne-am minunat tare de mulțimea oștenilor din Valahia. Sunt din toate semințiile și cu toate acestea, deși în Țara Valahiei sunt mii de cârciumi cu vin, rachiu, bere și altele, și toți beau, nu am văzut totuși niciodată pe vreunul dintre ei să fie beat, să lovească sau să omoare pe cineva ori să facă vreo răutate, ci sunt liniștiți, la locul lor, cumiși. De ce oare se spune în țara noastră că [acești] creștini nu sunt bine cârmuiți de domnul lor, că sunt bețivi și fără minte și că nu știu să-și rostuiască țara? (Paul din Alep 2014: 246).

Totodată, Paul din Alep descoperă că figura orientalului în mentalul românesc era construită în oglindă cu cea a românilor din imaginarul sirian. Într-o epocă în care limba greacă era limba de cultură în Țările Române, erudiția cu care cei doi ierarhi sirieni citeau texte în greacă stârnește admirație în rândul creștinilor din Țările Române: „Peste tot în țară se mirau tare de felul cum citeam noi în grecește, pentru că aveam nume rău la ei” (*ibidem*: 209).

Alteritatea românească este marcată constant de Paul din Alep, autorul evidențiind anumite cutume cu specific românesc („Cel care a venit cu noi s-a întors înapoi cu căruțele și cu caii, căci așa e obiceiul lor, în fiecare târg este un loc statornicit pentru căruțe și cai” – *ibidem*: 163) sau constatând absența în societatea românească a unor produse orientale („Ei nu au auzit deloc de făina și uleiul de susan, nici măcar de [boabele de] susan” – *ibidem*: 199). Totodată, majorității ritualurilor sau obiceiurilor religioase Paul din Alep le atribuie un specific românesc bine conturat în epocă. Cititorul află, de exemplu, că bisericile sau mănăstirile sunt pictate „după datina tuturor bisericilor din această țară” (*ibidem*: 170–171), că la lăsatul sec de brânză „este la ei obiceiul să fie sloboziți toți cei ce se află în temnițe” (*ibidem*: 197), că în post, în ajunul sâmbetei, „rânduiala la ei este să rostească șase [strofe]” (*ibidem*: 201) din acatist, că „obiceiul lor, în aceste ținuturi, este ca primul preot să rostească Psalmii de dimineață” (*ibidem*: 210), că „la ei, în aceste țări” (*ibidem*: 245), copiii merg la colindat în ajunul Crăciunului sau că la Liturgia de Paște „copiii nu au conținut să bată toaca de lemn și pe cea de aramă, noaptea întregă, după datina lor” (*ibidem*: 262).

Fie că descrie obiceiurile de nuntă, înmormântare, botez, slujbele săvârșite cu ocazia sărbătorilor creștine sau rânduielele din timpul postului, Paul din Alep își informează de fiecare dată cititorul că în țările acestea (*ibidem*: 367, 368) ritualurile sunt reglementate de obiceiul lor (*ibidem*: 230) și sunt practicate după datina lor (*ibidem*: 367, 412). Unele obiceiuri din Țările

Române le sunt total străine lui Paul și tatălui său, cum ar fi cel al săvârșirii Liturghiei înaintea domnului:

A fost o zi cum nu mai trăisem. Numai că noi eram chinuiți de o mare spaimă și îngrijorare, de multa cinste ce-i purtam, căci era pentru noi prima oară când slujeam Liturghia [înaintea lui] și nu cunoșteam deloc rânduiala slujbei înaintea domnilor (Paul din Alep 2014: 203).

Așa cum observăm, mediul socio-cultural descris în *Jurnal* este diferit de cel din Siria natală. Totuși, Paul din Alep, ajuns a doua oară în Moldova după călătoria în Rusia, *s-a simțit acasă* în Moldova („Am simțit aerul de acasă pe tărâmul Moldovei” – *ibidem*: 317), iar peisajele naturale din Țara Românească erau pentru el asemănătoare, dacă nu identice, cu cele din țara sa („Tot pământul în locul acesta și pe munți este din piatră albă și țărână roșiatică, întocmai ca pământul de la Alep” – *ibidem*: 362). Cu toate acestea, ierarhii sirieni sunt încercați de sentimental înstrăinării („eram îngrijorați de lunga noastră întrăinare de casă” – *ibidem*: 317), grăbindu-se să plece din Țările Române, pe care le-au vizitat în plină tulburare social-politică („Am făcut tot ce mi-a stat în putință ca să plecăm din această țară nefericită” – *ibidem*: 423).

Alături de descrierea obiceiurilor sus-menționate, Paul din Alep notează în *Jurnal* și unele informații referitoare la ceremonialul de curte, remarcând caracterul oriental al acestuia:

S-au strâns la el cu steagurile lor, el a ieșit din trăsură și ei s-au înșirat înaintea lui într-un mare alai, cu tobe, trâmbițe și corni în urmă, căci așa este obiceiul domnului Moldovei și Valahiei, după moda turcească (Paul din Alep 2014: 244).

Imaginea Țărilor Române din *Jurnalul* lui Paul din Alep este zgrăvită în spiritul moralei creștin-ortodoxe, ierarhul sirian atribuind românilor un portret moral colectiv, definit prin respectul față de cele sfinte și evlavie: „Tăcerea și evlavia ce se pot vedea în aceste țări ortodoxe, până în Țara Valahiei, a Cazacilor și a Moscovei, este cu neputință de înfățișat” (*ibidem*: 157); „[...] creștinii din Țara Valahiei sunt foarte credincioși și

cucernici” (*ibidem*: 242); „[...] toți dregătorii Curții Valahiei sunt foarte credincioși” (*ibidem*: 252); „[...] toți credincioșii din Țara Valahiei sunt foarte cucernici și smeriți și se tem foarte tare de afurisenie [...]” (*ibidem*: 256). În ceeași cheie sunt caracterizate și persoanele de sex feminin: „[...] femeile și fetele din Țara Valahiei sunt fecioare neprihănite și tare smerite” (*ibidem*: 257). Preocupat să ofere cititorilor săi un portret moral-spiritual cât mai exact al creștinilor din Țările Române, Paul din Alep notează că în Valahia slujbele sunt mai lungi decât în Moldova: „În această Țară a Valahiei se stă la slujbă mai mult decât în Țara Moldovei” (*ibidem*: 243). Pe lângă această deosebire, Paul din Alep notează încă una, referitoare la atitudinea moldovenilor și valahilor față de străini, apreciind că în Moldova străinii nu sunt bine văzuți sau primiți: „Aceasta [Valahia] este o țară cu mulți locuitori și orice sat este cât un târg, iar ei îi iubesc pe străini, nu precum în Țara Moldovei” (*ibidem*: 242). Probabil că situația politică instabilă din Moldova, cauzată atât de schimbările de domni, cât și de invazia cazacilor, l-au determinat pe Paul să facă astfel de aprecieri referitoare la traiul străinilor în Moldova. Alături de iubirea pentru străini a valahilor, Paul din Alep remarcă ospitalitatea acestora (*ibidem*: 373–374), explicând că mesele îmbelșugate, aproape pantagruelice, erau o urmare a faptului că „Acesta este obiceiul lor de gazde, din preaplinul iubirii lor” (*ibidem*: 375).

Alături de evocarea lui Ștefan cel Mare („vestit luptător în bătălii, temut de toți [...]. Pe toți i-a biruit, de i s-a dus vestea și toată lumea i-a luat frica, pentru mintea lui ageră și iscusită” – *ibidem*: 165), ierarhul sirian imortalizează în *Jurnalul* său și alte figuri de voievozi apărători ai creștinătății, cum ar fi Vasile Lupu („La acest [domn] am aflat evlavie și râvnă aprinsă către credință, precum și vrăjmășie față de cei ce nu sunt din biserica noastră” – *ibidem*: 173); „smerenia domnului, știința și desăvârșirea lui, frumusețea minții lui, [...] iscusința la vorbă [...] nu pot fi cuprinse de mintea omului” – *ibidem*: 184). Totodată, Paul din Alep este impresionat de interesul domnului Mihnea III Radu – căruia îi alocă în *Jurnalul* său un spațiu generos

(Feodorov 2014b: 289–306) – pentru teologie: „Toate vorbele și întrebările sale priveau cărțile sfinte și chestiuni de credință, încât am fost tare uimiți de spusele lui” (Paul din Alep 2014: 412). Pe lângă acest portret moral-religios al domnilor români, Paul din Alep conturează și unul intelectual, menționând că domnul Constantin Șerban era cunoscător de greacă, turcă și maghiară (*ibidem*: 269), în vreme ce Mihnea III Radu știa limbile polonă, maghiară, greacă, turcă și persană (*ibidem*: 416).

Concluzii

Așa cum era de așteptat, dat fiind contextul cultural-religios al călătoriei ierarhului sirian, imaginea acestor *țări ortodoxe* (Paul din Alep 2014: 157) zugrăvită de Paul din Alep este puternic amprentată de morala și de spiritul creștin-ortodox comune Siriei și Țărilor Române. Deși este evidentă asumarea unei identități religioase comune, alteritatea românească este foarte bine marcată de Paul, autorul fiind preocupat să noteze și acest aspect în memoriile sale. Paul din Alep îi oferă cititorului său informații exacte privitoare la diferențele existente în practica religioasă („nu se săvârșește deloc vecernia așa cum se face în țara noastră” (*ibidem*: 152), „în țara noastră nu au răbdare nici măcar până se ridică dvera” (*ibidem*: 199), „Ei nu s-au închinat pe rând la icoane [...] așa cum este rânduiala la noi” (*ibidem*: 202). Alteritatea românească este cu atât mai evidentă, cu cât Paul din Alep menționează că specificul practicilor religioase din *aceste ținuturi* (*ibidem*: 197) este dat de *obiceiul lor* (*ibidem*: 230) și de *datina lor* (*ibidem*: 367, 412).

Dacă privim călătoria lui Paul din Alep din perspectiva *descoperirii Celuilalt* sau din cea *întâlnirii culturilor și civilizațiilor*, putem considera că voiajul în Țările Române s-a finalizat, din punct de vedere imagologic, atât cu cunoașterea *Celuilalt*, cât și cu cea de sine. Demontând un stereotip negativ privitor la români, autorul se întreabă: „De ce oare se spune în țara noastră că [acești] creștini [...] sunt bețivi și fără minte și că nu știu să-și rostuiască țara?” (*ibidem*: 246).

Bibliografie

Izvoare și lucrări de referință

PAUL DIN ALEP, *Jurnal de călătorie în Moldova și Valahia*, studiu introductiv, ediția manuscrisului arab, traducere în limba română, note și indici de Ioana Feodorov, București, Editura Academiei Române/ Brăila, Istros, Muzeul Brăilei, 2014.

Literatură secundară

FEODOROV, I., *Studiu introductiv la Jurnal de călătorie în Moldova și Valahia*, București, Editura Academiei Române/ Brăila, Istros, Muzeul Brăilei, 2014a.

— *Mihnea III Radu, Prince of Wallachia, as Seen by Paul of Aleppo and His Father Macarius III, Patriarch of Antioch*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes”, LII, nr. 1–4, p. 289–306, 2014b.

MAZILU D.H., *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*, Iași, Polirom, 1999.

MURGESCU B., *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa Creștină*, Iași, Polirom, 2012.

TCHENTSOVA V., *Le premier voyage du patriarche d'Antioche Macaire III Ibn al-Za'īm à Moscou et dans les Pays Roumains (1652–1659)*, în *Relations entre les peuples de l'Europe Orientale et les chrétiens arabes au XVIIe siècle. Macaire III Ibn al-Za'īm et Paul d'Alep (Actes du I er Colloque international le 16 septembre 2011, Bucarest)*, textes réunis et présentés par Ioana Feodorov, București, Editura Academiei Române, p. 69–122, 2012.